

„Sprawiedliwie nie znaczy po równo” – materiał do pracy z uczniami

Wprowadzenie

Wiemy, że we współczesnej, zróżnicowanej pod wieloma względami klasie, choć uczennice i uczniowie są najczęściej w tym samym wieku i spędzają w szkole podobną ilość czasu, to mają różne potrzeby, umiejętności i zasoby. Nie można od nich oczekiwać tego samego i oceniać ich według tych samych kryteriów. Zadaniem nauczycieli jest zindywidualizowane podejście do każdego dziecka. Jedno potrzebuje więcej czasu na realizację zadań, drugie łatwiejszego lub trudniejszego polecenia, a kolejne mniejszej liczby zadań. Chodzi przecież o to, aby właściwie stymulować rozwój poznawczy uczniów, uwzględniając ich indywidualne potrzeby.

Można więc postawić tezę, że nie da się wszystkich traktować równo. Gdybyśmy, mylnie traktując pojęcie równości, wszystkim dostarczali taki sam materiał, np. osobom słabowidzącym tekst napisany małą czcionką, to odbieralibyśmy im możliwość uczenia się. Można jednak traktować uczniów sprawiedliwie. Każdy uczeń powinien mieć dostęp do zasobów edukacyjnych, których potrzebuje we właściwym momencie swojej edukacji, niezależnie od rasy, płci, pochodzenia etnicznego, języka, niepełnosprawności, orientacji seksualnej, statusu ekonomiczno-społecznego. W szkole potrzebna jest sprawiedliwa nierówność zamiast niesprawiedliwej równości (Starmans i in., 2017).

Zdolność przyjęcia cudzej perspektywy

Tymczasem kwestia sprawiedliwości wzbudza w życiu szkolnym wiele emocji i dyskusji. Często zarówno uczniom, jak i rodzicom, trudno jest zrozumieć, dlaczego za podobne osiągnięcia otrzymuje się różne oceny, czy dlaczego na ten sam test

przewidziano różny czas pracy dla poszczególnych uczniów. Znaczne napięcia budzi także zróżnicowane traktowanie poszczególnych uczniów przez nauczycieli, a w szczególności poziom okazywanej im troski, zrozumienia i poświęcany im czas (Stępkowska, 2018). Trudność ta może wynikać z braku umiejętności decentracji, czyli zdolności człowieka do przyjmowania perspektywy innych ludzi, do spojrzenia na sytuacje społeczne w klasie nie tylko przez pryzmat własnych cech, zasobów i doświadczeń, ale także sytuacji innych uczniów. Dopiero takie spojrzenie pozwala uświadomić sobie, że różne osoby mają różne możliwości nabywania wiedzy i dostosowania się do panujących w szkole norm zachowania. A te nie są zależne od ich woli i wkładanego wysiłku, lecz od posiadanych zdolności, stanu zdrowia, warunków do uczenia się, wsparcia ze strony rodziców czy wcześniej nabytych doświadczeń, np. tego, jakim językiem się posługują.

Rozwijanie rozumienia sprawiedliwości

Pojmowanie sprawiedliwości jest nieodłącznie związane ze zdolnością do przeprowadzania rozumowań moralnych, które są cechą rozwojową, czyli kształtują się u ludzi z czasem, na skutek doświadczeń związanych z poznaniem złożoności świata społecznego i rozwiązywaniem dylematów moralnych (Czyżowska, 2008). Aby uczniowie byli w stanie zrozumieć, z czego wynikają różnice w kwestiach oceniania czy poświęcania poszczególnym uczniom różnej ilości czasu i uwagi, muszą mieć okazję rozwijać swoją gotowość do przyjmowania perspektywy innych. Takie okazje może tworzyć nauczyciel w trakcie lekcji, wybierając odpowiednie metody, które pozwolą lepiej rozumieć innych ludzi, ale także własne emocje (Hoffman, 2006), budować empatię moralną i poczucie wspólnoty w klasie szkolnej lub grupie rówieśniczej. Właśnie budowanie poczucia wspólnoty w klasie szkolnej (Bloom, 2015) jest kolejnym warunkiem akceptacji sprawiedliwości redystrybutywnej. Traktowanie innych uczniów jak osób sobie bliskich, z którymi czujemy się związani i na których nam zależy, jest bardzo istotne dla zaakceptowania tego, że nauczyciele stosują różne kryteria oceniania, formułują wobec poszczególnych uczennic i uczniów zróżnicowane wymagania oraz okazują im różnie nasiloną troskę.

Gdy uczniowie posiadają zdolność do rozumienia innych, a jednocześnie czują się z nimi związani emocjonalnie, pojawia się u nich skłonność do stosowania, spopularyzowanej przez Johna Rawlsa, zasady sprawiedliwości określanej mianem „za zasłoną niewiedzy” (Rawls, 1994). Polega ona na tym, że uczniowie, formułując swoje przekonania na temat sprawiedliwości poszczególnych zachowań nauczycieli, regulaminów szkolnych czy systemów oceniania, abstrahują od swojej partykularnej sytuacji i są skłonni uwzględniać sytuację swoich kolegów. Formułując swoją wizję sprawiedliwości, zaczynają np. rozważać, czy gdyby oni byli migrantami słabo znającymi język używany w szkole, uznaliby za fair to, że nauczyciel wymaga od nich takiego samego rozumienia poleceń pisemnych, jak od uczniów, którzy są autochtonami.

Wskazówki metodyczne

Jak więc kształtować to rozumienie innych, rozwijać empatię moralną i budować wspólnotę? Jak wytłumaczyć uczniom, że sprawiedliwie nie znaczy po równo? Jak sprawić, żeby rozumieli, że w niektórych sytuacjach równe traktowanie jest postrzegane jako niesprawiedliwe, a w innych nierówne traktowanie jest uważane za uczciwe?

Aby rozwijać w dzieciach poczucie sprawiedliwości, warto wykorzystywać metody aktywizujące (np. symulację), dzięki którym umożliwimy uczennicom i uczniom doświadczanie różnorodnych sytuacji oraz refleksję nad skutkami danego postępowania. Mamy również szansę nauczyć ich dzięki temu komunikacji i współpracy. Warto pamiętać, że wzmacnianiu poczucia sprawiedliwości służą gry i zabawy oraz praca w grupach, dzięki której dzieci i młodzież uczą się współpracy, komunikacji i przyjaznego współzawodnictwa.

Można rozpocząć wspólne zajęcia (np. na godzinie wychowawczej lub matematyce) od prostego ćwiczenia, które pokaże, że się różnimy, a mimo tego wszyscy możemy odnieść sukces, choć efekt pracy każdej osoby nie będzie taki sam.

Ćwiczenie 1. „Płatki śniegu”

Poproś, aby osoby uczestniczące stanęły w kręgu, tyłem do środka. Rozdaj wszystkim po jednej białej kartce formatu A4 i poinformuj, że będziesz teraz podawać polecenia i nie będziesz ich powtarzać. Osoby uczestniczące nie mogą zadawać żadnych pytań, mają uważnie słuchać i skoncentrować się wyłącznie na własnej pracy.

Trzykrotnie powtórz polecenie:

Złóż kartkę na pół i odedrzyj prawy górny róg.

Następnie poproś, aby wszystkie osoby odwróciły się do środka i rozłożyły przed sobą kartkę na podłodze. Zadaj pytanie: *kto wykonał zadanie dobrze?* I tu pojawiają się różne wątpliwości. Finalnie okaże się, że każda osoba odniosła sukces.

Efektem końcowym są symetryczne wydzieranki, przypominające „płatki śniegu”. Każda jest inna. To dobry punkt wyjścia w dyskusji o tym, że jesteśmy różni. Słuchamy tych samych poleceń, robimy to samo, a końcowy efekt jest różny i co ważne, u wszystkich właściwy.

Ćwiczenie 2

Dla młodszych uczennic i uczniów.

Rozdaj wszystkim osobom w klasie żółte kartki samoprzylepne do zapisania krótkich odpowiedzi na zadane im pytanie. Zapytaj, czy to sprawiedliwie, że wszyscy dostali takie same kartki? Z dużym prawdopodobieństwem odpowiedzą, że tak.

Po chwili rozdaj uczennicom i uczniom różnokolorowe flamastry. Ponownie zapytaj, czy są zadowoleni. Tutaj mogą się pojawić pierwsze głosy, że nie. „Ona ma niebieski

flamaster, a ja czerwony. Też bym chciała mieć niebieski”. „Lubię fioletowy kolor, a to on dostał fioletowy flamaster, a ja żółty. To niesprawiedliwe” itp.

Poproś teraz uczestników zajęć, aby posiadacze konkretnych flamastrów narysowali różne rzeczy: morze (niebieski), maki (czerwony), słońce (żółty) itp.

Wniosek – w pierwszym przypadku wszyscy otrzymali dokładnie to samo i to nie budziło żadnych kontrowersji, a w drugim – dopiero rozwinięcie polecenia pozwalało zrozumieć, że różne kolory flamastrów są potrzebne, aby każda osoba mogła właściwie wykonać swoje zadanie.

Ćwiczenie 3

Skalowanie sprawiedliwości.

Przyklej wzdłuż sali lub na korytarzu na podłodze linię i w równych odstępach od strony lewej do prawej ułóż kartki z napisami: „zdecydowanie niesprawiedliwe”; „raczej niesprawiedliwe”; „ani sprawiedliwe, ani niesprawiedliwe”; „raczej sprawiedliwe”; „zdecydowanie sprawiedliwe”. Poproś uczennice i uczniów, aby uważnie słuchali stwierdzeń, które będziesz odczytywać i wyrażali swój stosunek do odczytywanego zdania, ustawiając się na wysokości zwrotów zapisanych na kartkach. W zależności od wieku, zainteresowań oraz bieżących problemów uczennic i uczniów dobierz odpowiednią tematykę.

Przykłady sformułowań – zasady na lekcji:

- Za pracę w grupie wszystkie osoby dostają tę samą ocenę.
- Nauczycielka lub nauczyciel poświęca na lekcji więcej czasu trzem osobom, które sobie gorzej radzą.
- Nauczycielka lub nauczyciel losuje uczennice lub uczniów do odpowiedzi.
- Nauczycielka lub nauczyciel pyta tylko te osoby, które się zgłaszają.
- Wszyscy w klasie dostają z WF piątkę na semestr.

- Wszyscy w klasie powinni mieć tyle samo czasu na napisanie klasówki.

Kiedy dzieci lub młodzież ustawią się w odpowiednim miejscu, poproś, aby podali argumenty, dlaczego stanęli właśnie tutaj. Po wysłuchaniu odpowiedzi z każdej grupy daj wszystkim czas, aby – jeśli chcą – mogli zmienić miejsce i stanąć gdzie indziej. Uczymy w ten sposób dodatkowo uważnego słuchania. Wszyscy uczestnicy zajęć mogą dzięki skalowaniu dostrzec, że różnymi się od siebie i to jest wartością.

Powyżej zaproponowano przykładowe sformułowania, łatwo na ich podstawie sformułować inne, aby móc je wykorzystywać na różnych przedmiotach.

Ćwiczenie 4

Inspiracją do wykonania ćwiczenia jest popularny rysunek.

Rysunek 1. Równość nie oznacza sprawiedliwość

Źródło rysunku: <https://demotywatory.pl/4655875/Rownosc-nie-oznacza-sprawiedliwosc>

Rozwieś w sali lekcyjnej płachtę, która zasłoni widoczność co najmniej dwóm spośród trzech osób. Wybierz 3-osobowy zespół o zróżnicowanym wzroście i poproś, aby wspólnie obejrżeli fragment filmu, który jest wyświetlany na ekranie telewizora po drugiej stronie zasłony. Kiedy uczniowie dostrzegą, że nie wszyscy mogą oglądać film, bo kotara zasłania im widoczność, to poproś, aby w grupach pomyśleli, jak rozwiązać ten problem i umożliwić niższym osobom obserwację tego, co dzieje się na ekranie. W klasie mamy do dyspozycji krzesła i ławki. Z zachowaniem zasad bezpieczeństwa uczniowie rozwiążą tę trudność. To dobry punkt wyjścia do dyskusji o głównym zagadnieniu opisywanym w tym materiale, że sprawiedliwie nie znaczy po równo, a według potrzeb.

Ćwiczenie 5

Pokaż młodszym uczennicom i uczniom krótki film z rytuałem powitania:

<https://www.youtube.com/watch?v=TQAKOarAxss>

Następnie podziel klasę na pary, wprowadzając technikę *Think, pair, share* (pomyśl, porozmawiaj w parze, podziel się na forum).

Krok 1. poproś, aby każda osoba pomyślała chwilę w ciszy:

- a) Czy podoba Ci się taki sposób wchodzenia do sali lekcyjnej? Dlaczego tak lub dlaczego nie?
- b) Czy to sprawiedliwe, że dzieci mogą witać się z nauczycielką w różny sposób? Dlaczego tak lub dlaczego nie?

Krok 2. Dzieci dyskutują w parach i wymieniają się argumentami.

Krok 3. Każda para dzieli się na forum swoimi wnioskami.

Wniosek: We wspólnej dyskusji z dużym prawdopodobieństwem uda się uzyskać efekt, że sprawiedliwe jest to, że każda osoba może wybrać swój sposób powitania i wszyscy nie muszą tego robić w ten sam sposób – mają przecież inne potrzeby, różne nastroje danego dnia.

Podsumowanie

Powyżej zaprezentowano kilka ćwiczeń (dla różnych grup wiekowych), które można zastosować w kształtowaniu rozumienia sprawiedliwości, która nie jest utożsamiana z myśleniem „po równo”. Aby na co dzień kształtować rozumienie sprawiedliwości w szkole, na lekcjach języka polskiego należy pracować z tekstami literackimi (prozą i poezją) oraz filmami dotyczącymi kwestii moralnych, wartości, w tym relacji między sprawiedliwością a równością (np. Strawa, 2013). Irena Koźmińska i Elżbieta Olszewska proponują, aby ze starszymi dziećmi omówić na przykład historię przedstawioną w powieści Wiktora Hugo *Nędznicy*, w której główny bohater zostaje skazany na dożywotnie galery za kradzież bochenka chleba (Koźmińska, Olszewska, 2007).

Ze starszymi uczennicami i uczniami warto zaplanować podczas lekcji języka polskiego oraz godzin wychowawczych analizę studiów przypadku rówieśników należących do grup mniejszościowych, migrantów czy dzieci ze zróżnicowanymi potrzebami edukacyjnymi. Ważne, aby wszystkie osoby w zespole klasowym uczyły się przyjmowania perspektywy innej osoby.

W ramach klasowego lub szkolnego programu wychowawczo-profilaktycznego można organizować spotkania ze specjalistami/ekspertami działającymi w obszarach różnorodności, którzy mogą objaśniać specyfikę funkcjonowania osób z określonymi trudnościami, prowadzić warsztaty z uczennicami i uczniami.

Niezwykle pomocne w codziennej pracy w szkole jest Uniwersalne projektowanie (*Universal Design for Learning*) – zbiór zasad stosowanych w projektowaniu programów nauczania i lekcji, aby jak najwięcej uczniów mogło z nich korzystać

i uczyć się w sposób dostosowany do ich potrzeb i możliwości. Nie wymaga to od nauczycieli wielu zmian w trakcie lekcji, bo wcześniej zaprojektowane materiały umożliwiają skuteczne i głębsze uczenie się jak największej liczby osób. Materiały zawierają często prezentacje multimedialne oraz różne formaty. W podręcznikach coraz częściej można znaleźć kody QR, po odczytaniu których uczniowie mają dostęp do filmów i interaktywnych prezentacji wspomagających proces uczenia się wszystkich w klasie szkolnej. UDL opisano szerzej w programie 2. w module 3.

Bibliografia:

Bloom, P. (2015). *To tylko dzieci. Narodziny dobra i zła*. Sopot: Smak Słowa.

Czyżowska, D. (2008). O celu i granicach rozwoju moralnego. *Analiza i Egzystencja*, 8, 85–101.

Hoffman, M. L. (2006). *Empatia i rozwój moralny*. Tłum. O. Waśkiewicz. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.

Koźmińska, I., Olszewska, E. (2007). *Z dzieckiem w świat wartości*. Warszawa: Świat Książki.

Rawls, J. (2013). *Teoria sprawiedliwości*. Przeł. M. Manufnik, J. Pasek, A. Romaniuk. Warszawa: Wyd. Naukowe PWN.

Starmans, C., Sheskin, M. & Bloom, P. (2017) Why people prefer unequal societies. *Nature Human Behaviour* 1, 0082.

Stępkowska, K. (2018). *Pojmowanie, postrzeganie i doświadczanie sprawiedliwości przez uczniów klasy szóstej szkoły podstawowej oraz rozwijanie ich poczucia sprawiedliwości przez nauczycieli*. Praca doktorska. Katowice: Uniwersytet Śląski, www.rebus.us.edu.p